

beštrán, ukrajinsko celo *pročytan* itd., gotovo nima nič opraviti s temi imeni kljub včasih čudoviti zvočni podobnosti. Ako so v slovenščini imena *maprika*, *metprika*, *matprika* »viburnum lantana« poleg *dobrika*, *dobrovita*, *brovnika*, *brogovita*, *dobrovitovna*, *dobroletovna*, *dobrotlika* in *hudika*, *hudobika*, *hudoletovina*, *hudoles(ovina)* itd., nam tudi srbohrvaška imena *veprika*, *leprika*, *meprika*, *lemprika* »viburnum tinus« ne branijo, da moramo verjetno izhajati iz **nedobrovita*, **hudo-vita*, kar pa je doživelo poleg haploglogije še celo vrsto besednih križanj, analogij in metatez.

Takšne primere bi bilo mogoče nizati v nedogled. Tudi v slovanskih jezikih se je sorazmerno le majhen del živega izraznega fonda razvijal po regularnih glasoslovnih zakonih. Nismo pa v slavistiki posvečali toliko pažnje glasoslovnim iregularnostim kakor n. pr. v romanistiki. Ne bomo jih našli nič manj in bodo prav tako zanimive. Obsoditi pa je treba značilni slovenski izolacionizem pri etimologiziranju. Kar ni na prvi pogled jasno slovenskega porekla, proglasimo po navadi za germansko ali romansko izposojenko, pa čeprav delamo pri tem še takšno nasilje glasoslovnim zakonom. Slovenski izrazni fond je treba najprej sistematično preiskati s stališča slovanske komparativistike. Šele potem si bomo lahko ustvarili kriterije, kaj je zašlo v jezik po drugi poti.

Martin Silvester

SLOVENSKE NALOGE V SREDNJI ŠOLI

3. NJIHOVA TEMATIKA

Preden si bomo ogledali vsebinsko stran šolskih nalog, in sicer kako raznovrstna so vsebinska področja in kaj vse dijaki lahko v nalogah obravnavajo, naj posebno poudarim, da gre pri tem delu razen za jezikovno in stilno izpopolnjevanje predvsem za idejno, moralno in estetsko vzgojo. V šolskih nalogah je dana največja možnost pisanja in razpravljanja o vsem, kar zanima in mora zanimati dijaka srednješolca. Zato je tako važno, da zajamemo tematiko s čimveč področij in skušamo dijake naučiti, da bodo znali uporabiti in družiti svoje znanje iz več predmetov, hkrati pa vse povezovati in dopolnjevati s svojimi življenjskimi izkušnjami. Ko dijaki uspešno končajo gimnazijo, morajo biti bolj ali manj sposobni razpravljati, seveda na splošno, o vsakem predmetu, pojavu ali življenjskem vprašanju in tako pokazati svojo zrelost, svojo razgledanost in splošno izobrazbo. Če hočemo zajeti v šolskih nalogah vsa ali vsaj najvažnejša področja, moramo imeti o njih sistematičen pregled, da bo izbira teme oziroma naslova lažja in učinkovitejša. Naše delo mora biti kar se da načrtno. V tem poglavju bi rad podal tak pregled tematike, še prej pa spregovoril nekaj o pomenu izbire in formulacije naslova za šolsko nalogo.

Vprašanje izbire teme oziroma naslova je pravzaprav vprašanje profesorjeve priprave na šolsko nalogo. Zato je razumljiva zahteva, da mora biti izbira teme pogojena v prejšnjem delu in ne sme biti plod hipne odločitve neposredno pred pisanjem naloge. Pri izbiri naslova je treba paziti zlasti na tole:

1. *Snov*, ki naj jo dijaki obravnavajo pri šolskih nalogah, jim *mora biti znana* iz šole ali iz življenjskih izkušenj. Zato izbiramo teme tako, da dijaki

opisujejo, kar so doživeli, da črpajo iz opažanj, ki so si jih že nabrali, oziroma obnavljajo ali uporabljajo snov, ki so jo v šoli že obravnavali. Za temo so dijaku potrebne življenjske izkušnje. Pri pisanju naloge mora zato imeti občutek, da lahko veliko pove.

2. Ni dovolj, da je tema znana. *Tema mora biti tudi aktualna in sodobna.* Mladino zanima zlasti sodobna problematika in želi obravnavati kaj aktualnega. Zato se mora v temah pokazati raznovrstnost in dinamika sodobnega življenja. Tematiko je treba prilagoditi predvsem izvenšolski aktivnosti in zanimanju dijakov. Tako temo bo dijak z veseljem sprejel in bo rad izpovedal, kaj misli o tem ali onem, kakšen je njegov odnos do posameznega vprašanja. Taka naloga bo vsebinsko bogata, v njej ne bo frazarjenja. Če bomo upoštevali to zahtevo, vsebina nalog tudi ne bo zastarela in izumetničena, ampak sodobna, življenjska, saj bo v njej odsevala naša socialistična stvarnost in bo »v resnici v skladu s celotnim učnim procesom in življenjsko sredino«.

3. Tema šolske naloge mora biti »avtentična«, to je, biti mora v soglasju z razvojem dijakov, ustrežati mora njihovem duševnemu razvoju. Upoštevat in izkoristiti moramo dijakove sposobnosti na določeni razvojni stopnji: n. pr. sposobnost samoopazovanja, smisel za analizo, potrebo po uveljavljanju in samostojnosti, izrazne zmožnosti, mlade izkušnje in posebna zanimanja, intelektualni nivo. Poznanje mladinske psihologije je nujno.

Tema mora torej zbuditi zanimanje in željo po pisanju. Zato je posebno važno, *kako formuliramo naslov šolske naloge.* Učni načrt zahteva, da je treba teme formulirati tako, da zbude v dijakih zanimanje in jim dajo možnost uporabiti pridobljeno znanje. Iz samega naslova mora biti razvidna snov, ki naj jo obravnavajo, in jedro ali težišče naloge. Zato naj bo naslov podan jasno (nič dvomja), konkretno (dijak mora vedeti, o čem naj piše) in strogo omejeno v formulaciji. Če je eno zgrešeno, je navadno še drugo dvoje. Ob nejasnem naslovu dijaki zaidejo in ne dajo odgovora, kot si ga želimo; na nekonkretna vprašanja ne morejo konkretno odgovarjati. Slaba, nepopolna, nedokončana ali preveč fragmentarno pisana pa je naloga, če je naslov preobširen v zahtevnosti. Pri izboru teme je treba upoštevati tudi to, da je čas za šolsko nalogo zelo skopo odmerjen; dijaki morajo navadno v eni šolski uri, to je v 45 minutah, o temi razmisliti, si napraviti načrt in ga uresničiti. Tudi slaba kompozicija je večkrat posledica slabo formuliranega ali preširoko postavljenega naslova. Izbiri teme in formulaciji naslova je treba zato posvetiti vso pozornost.

Tematika šolskih pismenih nalog v gimnaziji mora biti, kot zahteva učni načrt, »v zvezi z važnejšimi vprašanji iz obdelanega gradiva ter v zvezi z aktualnimi družbenimi problemi«. Teme šolskih nalog so torej v glavnem *literarne in proste*. Priporoča se, naj bo pol nalog literarnozgodovinskih, pol pa prostih. Oglejmo si, kakšna naj bo tematika literarnozgodovinskih nalog!

V čem je *pomembnost literarnih nalog*? Pri literarnozgodovinskih nalogah naj dijaki pokažejo, kako obvladajo snov, ali so občutili in dojeli vrednost, pomen dobe, pisatelja in dela, ali razumejo razvoj književnosti, literarne smeri, razvoj pisatelja in njegovega ustvarjanja, kako znajo povezovati posamezna dejstva. To so nekakšne kontrolne naloge, vendar pri njih najbolj cenimo izvirnost prijema, samostojnost podajanja in osebni odnos do snovi. Take naloge morajo torej biti res samostojne rešitve zastavljenih vprašanj ali pa pregledi čez širšo snov, ne pa slepe obnove ožjih v šoli obdelanih tem. So pa lahko zelo učinkovite, ker so iz več razlogov primerne. Dijaki poznajo snov, o snovi morajo dati svojo sodbo, uporabljati morajo literarne termine in teoretske postavke.

Vzgojna stran takih nalog je v tem, da se dijaki piscu ali delu še bolj približajo in globlje o njem razmišljajo. Ker snov dobro poznajo, lahko posvetijo več časa tudi oblikovni strani: kompoziciji, stilu, jezikovni in pravopisni pravilnosti.

Kdaj dajemo literarne teme? Navadno takrat, ko predelamo kakšno literarno obdobje. Tedaj hoče profesor prekontrolirati znanje v celoti in zahteva od dijaka pregled obdobja. Pri tem pa mora biti previden, da ne napravi velike napake. Tema ne sme biti preobširna! Če je preobširna, vodi dijake k frazarenju, odgovori so nepopolni, posamezni deli naloge pa slabo povezaži. Temo je treba omejiti. Področje obravnavanja moramo omejiti zlasti tedaj, če damo primerjati dva pisca. Pri izbiri literarne teme je seveda treba predvsem upoštevati, kako podrobno smo obravnavali obdobje, pisatelja, delo.

Literarne teme lahko razvrstimo v več skupin:

1. *Teme, ki zahtevajo označitev obdobja:* idejne značilnosti, pomembnost dobe, prizadevanja in uspehi ustvarjalcev, ideološka trenja, vpliv političnih, ekonomskih in socialnih razmer na literarno ustvarjanje, splošna kulturna vprašanja in podobno. Primeri: Kulturni pomen slovenske reformacije; Prizadevanja in uspehi naših preroditeljev; Napredne ideje v delih jugoslovanskih romantikov; Družbena stvarnost in slovenski realisti; Literarno ideološki boji na Slovenskem v 19. stoletju; Izselsko vprašanje v našem leposlovju; Slovenski socialni pesniki med vojnama; Delež Primorske v naši književnosti.

2. *Teme, ki zahtevajo označitev literarnega ustvarjalca:* njegovo življenje, ustvarjanje, idejnost, označitev določene strani njegove dejavnosti ali ustvarjanja, njegovi boji, spopadi z okoljem in družbo, njegov pogled na narodno in socialno vprašanje, pogled na svet in življenje sploh, njegov vpliv in pomen. Primeri: Prešernova življenjska spoznanja; Prešeren slovenski Orfej; Levstik v boju; Stritarjev delež v slovenski literaturi; Gregorčič domoljubni pesnik; Narava v Murnovih pesmih; Finžgarjeva vas; Aškerc v spopadu z Mahničem in moderno; Cankarjev pogled na narodno in socialno vprašanje; Cankar o materi.

3. *Teme, ki terjajo vsebinsko, idejno in oblikovno označitev literarnega dela* (črtice, povesti, novele, romana, drame, pesmi) ali razpravo o vplivu in pomenu dela. Tu pridejo v poštev tudi teme iz obveznega branja. Dijaki lahko razčlenijo ali ocenijo kako delo po dani dispoziciji. Primeri: Komika v Linhartovem Matičku; Prešernovi Sonetje nesreče; Kako razumem Prešernovo balado Neiztrohnjeno srce; Pomen Levstikovega Popotovanja; Smeh in bodice v Gogoljevem Revizorju; Jurčičev Sosedov sin (Ocena po dani dispoziciji); Romantika in realizem v Tavčarjevi noveli Cvetje v jeseni; Naturalistično delo iz mojega čtiva; Župančičeva Duma; Cankarjeva socialna drama.

4. *Teme, ki zahtevajo označitev likov (oseb) v literarnem delu:* oznake oseb iz prebranih del, primerjava oseb, stanov, družbenih razredov. Primeri: Ženski liki v slovenskih ljudskih baladah; Črtomirov značaj; Jurčičevi vaški originali; Slovenski meščan v Kersnikovih delih; Kantorjev moralni lik; Napredni liki v Cankarjevih družbenih dramah; Prežihov prikaz koroškega kmeta.

5. *Teme, ki terjajo obravnavo kompozicije, umetniške tehnike, stila in jezika.* Primeri: Jezik naših protestantovskih piscev; Prešeren mojster metafore; Kompozicija Jurčičevega Desetega brata; Kompozicija Erjavčevih slik iz narave; Cankarjeva črtica; Simboli v Cankarjevih delih.

6. *Teme, ki zahtevajo pregled in analizo sodb ali kritik o piscu in njegovem delu.* Primera: Prešeren v luči kritike; Cankarjeva Bela krizantema. Naloge te vrste so težje, saj zahtevajo podrobnejše in globlje poznanje gradiva, zato jih bomo redkeje dajali.

7. Zelo primerne in pogoste so *primerjalne naloge*: primerjamo dve obdobji, dva pisca (življenje, idejnost, vrsta ustvarjanja), dve deli, osebe v delih, stanove, razrede itd. Primeri: Ljudska pesem Pegam in Lambergar in Levstikov Martin Krpan; Gregorčič in Aškerc; Brut in Kasij; Kmet v Jurčičevi, Kersnikovi in Tavčarjevi povesti; Stritarjev in Gregorčičev pesimizem; Cankarjev Hlapec Jernej in Kočičev Vukov gaj.

8. *Literarnoteoretske teme*, v katerih naj dijaki podajo pregled literarnih zvrsti ali razvoj literarne vrste, se le redko dajejo. Kaj samostojnega tu dijaki tudi ne morejo povedati. Primera: Epske prvinske oblike; Razvoj romana. Podati je treba oznako in primere.

9. Posebno vrsto nalog predstavljajo tiste, v katerih morajo dijaki *razmišljati ali razpravljati o kakšnem pregovoru ali izreku ob kakšnem literarnem delu*. Primera: Berač ne sme na dober grunt (Tragika takega pojmovanja v Kersnikovih kmečkih črticah); Ljubezen in sovraštvo — dvoje gibal v življenju (Dokaži resničnost te trditve ob poljubnem Tavčarjevem delu).

10. Na pol proste pa so teme, v katerih dijaki podajajo *kritično poročilo* o delu v seminarju, literarnem krožku, o gledališki predstavi, o filmskem delu, o obisku v rojstnem kraju kakega pisatelja, ali pa skušajo literarno temo približati sodobnosti. Primeri: Shakespearov Hamlet na celjskem odru; Oče Goriot v knjigi in na filmskem platnu; Katera slovenska leposlovna dela kličejo po filmski obdelavi? V Cankarjevem rojstnem kraju.

11. Zadnjo skupino naj bi predstavljale *fantazijske naloge* v zvezi z literarnimi ustvarjalci in njihovim delom. Primeri: Na obisku pri Trubarju; Sestanek pri Zoisu; Pri Čopu v licejski knjižnici ob izidu Nove pisarije; Pri Primčevih ob izidu Sonetnega venca; V grškem antičnem gledališču pri predstavi Kralja Oidipa; Z Dantejem v njegovem peklju itd.

V omenjenih skupinah sem skušal zajeti vse načine obravnavanja literarne tematike. Seveda bi lahko našli še druge skupine ali še natančnejšo razdelitev, vendar se vsega ne da spraviti v predalčke, med posameznimi skupinami pa tudi ni ostrih meja.

Proste naloge ali naloge splošnega tipa so brez zveze z obravnavano literarnozgodovinsko snovjo. V njih naj skušajo dijaki poiskati in določiti svoj odnos do narave in življenja, do domovine in družbe, svoj odnos do raznih življenjskih vprašanj. Iz njih potem najlepše spoznamo dijakovo razgledanost in inteligenco sploh, predvsem pa, kako gledajo na razna življenjska vprašanja in vrednote. Take naloge so posebno važne zaradi idejno politične in moralne vzgoje, saj zbujaajo v mladih ljudeh plemenite nagibe in pomagajo oblikovati njihov življenjski nazor. Ob njih se najlaže in najbolj odkrito pogovorimo o vsem, kar mladino zanima, razburja, razveseljuje in tare, zlasti pa lahko popravljamo napačne sodbe in zgrešene nazore.

Tudi pri prostih temah moramo paziti, da bo naslov preišljeno izbran, primeren duševni stopnji razreda, splošno zanimiv in privlačen, in da tema ne bo preširoka, nejasna in premalo konkretna.

Nekateri metodiki (n. pr. Jovanović M., Tematika i oblici pismenih zadataka u nastavi narodnog jezika. Savremena škola 1956) omenjajo še proste naloge, pri katerih si dijaki sami izberejo naslov. Tako nalogo označujejo kot »naslov po prosti izbiri«. N. pr.: O tej stvari (osebi, pojavu, problemu) želim pisati! Ali so take naloge smiselne? Meni se zdi, da ne. Že če damo za šolsko nalogo več naslovov, nekateri dijaki tožijo, da se ne morejo odločiti, katerega bi si izbrali. Pri nalogi z naslovom po prosti izbiri pa imajo še več dela, kajti

izbira naslova in odločitev jih velja precej časa. Navadno pa si izberejo za temo nekaj takega, o čemer so že kdaj pisali. Taka naloga potem res nima smisla. Bolje je torej, da se kdaj z njimi pogovorimo, katero tematično področje jih najbolj zanima, o čem bi najraje pisali ipd., in ob kaki priliki ustrezemo njihovim željam. Sicer pa jim že navadna prosta naloga daje možnost, da v njenem okviru poljubno izbirajo snov in dokaze ter zavzemajo osebna stališča. Vsekakor pa imajo proste teme, ki nudijo dijakom več ali manj širine in prostega razmaha v danem okviru, prednost nad ozko določenimi temami.

Tematika za proste (»odprte« ali splošne) naloge je neizčrpna, zato bom skušal podati le nekaj sistematičen pregled glavnih vsebinskih skupin ali vrst. Sem spadajo teme v zvezi z domom in šolo (ki obravnavajo dijakovo življenje v okviru njegove družine, v šoli in zunaj nje, na ekskurzijah in izletih itd.), naslovi v zvezi z domovino in narodnim vprašanjem, z delom, družbo in socialnim vprašanjem, z gospodarstvom in politično problematiko, teme v zvezi z naravo in človekovim odnosom do nje, s športom in razvedrilom ter teme v zvezi z znanostjo in tehniko, naslovi v zvezi z umetnostjo nasploh (ne le besedno) in filozofske ali razmišljujoče teme. Pri mnogih izmed njih bo dijak uporabil znanje iz drugih, družbenozgodovinskih ali naravoslovnih predmetov, zato je prav in potrebno, da slavist pred takšno prosto nalogo stopi v stik s tovarišem zgodovinarjem, zemljepisecem, fizikom itd. Primeri: Moj dom in družina; Zjutraj pri nas doma; Naša razredna skupnost; Vesele in žalostne iz dijaškega življenja; Kaj mi nudi šola in česa si od nje želim? Spet smo bili v delovnih brigadah; Tudi letos smo taborili ob morju; V velenjskem rudniku; Obiskali smo ljubljansko opero; V partizanski bolnišnici Franji; Moj rojstni kraj (kulturnozgodovinska in gospodarsko-socialna oznaka); Kot gora, Korotan, si mi težak . . . Gorica, žgeš me (Župančič); Pismo izseljenske deklice (Ob Klopčičevi Mary se predstavi); Življenje zmaguje nad smrtjo (Ob obletnici osvoboditve); Če bi bil človek človeku brat . . . (Gorki); Družba nam nudi ugodnosti, a nalaga tudi dolžnosti; Vloga žene v sodobni družbi; Mesto delavca, kmeta in izobražena v naši skupnosti; Razvoj socializma pri Slovencih; En dan v življenju rudarja; Kako grade avtomobilsko cesto; Prisostvovali smo seji delavskega sveta; Naše rudno in lesno bogastvo; Gospodarski pomen morja; Kako izkoriščamo vodne sile? Osamosvojitve in napredek našega gospodarstva; Aktivna koeksistenca med državami — poročstvo za mir na svetu; S čim smo si Jugoslovani pridobili ugled v svetu? Moja najlepša doživetja v planinah in ob morju; Katere vrste športa imam najrajši? Zdrav duh v zdravem telesu; Pomen športa za posameznika in skupnost; Naše mesto (kjer je srednja šola) raste in se modernizira; Kako si zamišljam sodobno stanovanje? Znanost spreminja podobo sveta in si osvaja veselje; Tehnika mora biti v službi človeka; Le v sintezi tehnike in kulture je rešitev; Znanost olajšuje življenje, umetnost pa ga olepšuje; Subjektivni in objektivni činitelji v umetniškem ustvarjanju (Ponazoriti ob Prešernu); Namen umetnikov je bil od nekdaj, da naturi tako rekoč ogledalo drži (Shakespeare); Moj odnos do likovne in glasbene umetnosti; Kako vplivata knjiga in film na mojo duhovno rast; Kaj je človek, če glavna sreča mu in prid vseh ur je spanje le in jed? Žival, nič več (Shakespeare); Človek je toliko vreden, kolikor ima v sebi ljubezni (R. Jakopič); Ne odlašaj — dnevi beže — in vsak trenutek je košček življenja! (Isti); Sam sebi ne prizanašaj pa boš vsemu kos! (Gorki); Kaj mislim o svojem značaju in sposobnostih? Kako si zamišljam svoj prihodnji poklic; Katera načela in vrednote naj nam usmerjajo življenje?